

Historia ekonomikoaz: Eraberritzearen urratsak

Joseba Agirreazkuenaga

Historiografiaz buruturiko gogoetak urriak ditugu. Salbuespen gisa, eta historia ekonomikoari atxekirik, horra adibidez P. Fernandez Albaladejok (1985) edo A. Arizcunek (1988) argitaratu dituzten balorazioak, XVIII. mendekoaz lehenak eta XIX-XX. mendeko Nafarroari mugaturik besteak. Ikuspegi orokorretik abiatuz, ikuspegi ekonomikoak barne, Erdi Arorako Jose Angel Garcia de Cortazar-ek burutu dituenak, J. Extramianarena (1980) edo V. Vazquez de Prada - I. Olabarrirena ditugu aipagarrienak. Historiaren historia arakatzea, lan bikain bihurtu zaigu, historiografiaren kezka eta ikerkuntz programen helburuak nabarmentzeko, aukera eragiten bait digu. Edozein ikerkuntzatan ere, gai zehatzaren inguruko eztabaida zientifikoa zertan datzan ezagutzea, nahitaezko lehendabiziko urratsa bait dugu. Bestalde, historiaren denari buruzko gogoetak egiteak, gure uste eta ikerkuntzen epistemologia agirian uzten digu eta ekintza txalagarria bezain eragingarria dugu berau, ikusirik hainbat ikerkuntzetan edo saiakeretan, aurreritziak izugarrizko indarra dutela eta gure eskal gizartean oraindik orain historiaren ikuspegi berezian oinarriturik,

hainbat ekintza edo politikabide oinarritzen dela. Adibidez egunotan Bergarako ituna dela eta, azken 150 urtetan bada interpretabide-andana eta ondoren, Nafarroan sortu zen erakundetze eta status politiko berriak, erabateko eragina sortu du gaur egunerarte. Beste kasu batzuetan, ondoko lagunaren bizitza, heriotzaren mugetara eramaten da berau arazo instrumentaltzat harturik. Delako heriotz zigorra, mundu-ikuskerara, hobekiago euskal historiaren ikuspegi bitxian, hots kontrasterako edo ezbai hipotetikorako ahalmenik gabeko sistemaren sostengatuz burutzen da, zeinaren bidez, ezinbestekotzat egiten omen da *homo homini lupus* edo hiltzailea, bestelakorik gizartean iradokitzerik ez balego legez. Beraz historiografiaren gogoeta ez da txantxetako zeregin erudito edo arrunta. Herrigintzaren azpiegituraren zutabea agian, gure uste apalean behintzat. Historia ez bait da subjektibismo eta erlatibismoaren erresuma, nahiz eta historilari inozenterik onartu ez dagoela eta produkzio historikoa bere garaiko kezka eta ikuspegien menpe eta seme dela jakinekoa izan. Baina bada, jakintza kontrastatuaren esparrua, hau da, hipotesi egiaztatuen esparrua; eremu hau, gero eta zabalagoa da, zeinaren ignorantzia inoiz ere justifikagarria ez den. Historiografia bera arlo zientifiko autonomo bihurtzen ari da. Ikus adibidez A. Niñoren artikulua: "La historia de la historiografía una disciplina en construcción", in: *Hispania* aldizkarian (1983), edo R. López Atxurraren *Historia, zientzia sozialak eta hezkuntza* liburuan historiari buruzko atala, edo François Dosseren *L'histoire en miettes. Des "Annales" à la "nouvelle histoire"* (1987). Egia esan historiografiaren arloan, 1970ean Nouvelle histoire eta Annales eskolaren inguruan, P. Vilar-en ustetan Annales eskola egun desargetutzat edo irentsitzat eman behar den arren, izugarritzko optimismoa zegoen, historia zientzia finkatu legez garatzeko itxaropena alegia. Baina 1980an berriz, zalantzak. Ikus adibidez G.G. Iggersen *New directions in European historiography* (1984).

Begibistakoa dugu azken urteotan gertatu den historiako ikerkuntzaren produkzioa euskal historiografian eta nolabait ere, eraberritzea edo gure inguruko herrialdeetan sortu diren kezka historiografikoen parekatze nahia behintzat badugu. Ikusi besterik ez dago, nola ugaldu diren mota guztietako Kongresu eta Ihardunaldiak. Baina beharbada, garrantzitsuenak aipatuz, gogoratu IX. Eusko Ikaskuntzaren Kongresuan 1983.ean Bilbon, edo 1987.ean Bigarren Mundu-Biltzarraren baitan Histori Sailak argitaratu dituen 7 liburukiak edo Euskal Herriko Unibertsitatean antolatu

diren ihardunaldi eta mintegiak. Guzti hauetan, giro berria ageri da, bai interesguneetan eta baita ikerkuntzaren abiadan ere.

Gaia zehaztuz

Historia ekonomikoak, halako lehen mailako protagonismoa hartu du. Sarritan eraberritzea, historia ekonomikoaren aurrerakadarekin neurtzen da, besterik ez balego bezala. Baina ikuspegi hau zuzena ez izan arren, usteak baino ez digu erakusten, jadanik, eraberrikuntzaren abiadan eta protagonismo berezia lortuz historia ekonomikoaren eragina eta lehentasuna zenbateraino indartu den. Baina eraberritze honen gunea zertan datzan nabarmentzeko, gutxienez ere aurreko urteetan ikertu den mailaren berri, labur-labur bada ere, erakutsi behar dugu, zeren azken batean, Unibertsitate gabeko herria izan arren, izan dira izan gure historiaz go-goeta jakingarriak egin dituztenak.

Kronologiari dagokionez, XVI. mendez geroztiko historiografian oinarrituko gara, azken bostehun urtetako historiaren ezagumenduan burutu bait dira historia ekonomikoaren ikuspegitik eraberritza nabarmenenak.

Dena dela, Erdi Aroan ere, ezin genezake uka aldakuntza sakonak gertatu zirenik, baina dinamika ekonomikoaren ikuspegi orokorren hutsean gaude beharbada, eduki dezakegun informazioaren gabeziak eraginik. Aipatu behar J.A. Garcia de Cortazar-ek 1866.ean argitaratu zuela Bizkaiko egoera ekonomikoari buruzko eraberrizko liburua eta oraintsu, 1865.ean, beste laburpen jakingarri bat atera duela *Bizkaya en la edad media* izenburupean. Gipuzkoan M.R. Ayerbek gatzaren industria arakatu du eta L.M. Diez de Salazar-ek fiskalitatea. Nafarroan besteak beste, Carrascoren ikerlanak, juduen diru-mailegutzari buruzkoa eta Nafarroako Kongresuan emandakoez. Araban J.R. Diaz de Duranaren lana. Iparraldeaz, batez ere Baionaren inguruan, E. Goihenetxeren ikerketak ditugu.

Bestalde, autoreen zerrenda luze bat eman ordez, azken urteotan historia ekonomikoaren arloan planteatu, eztabaidatu eta ikertu diren arazoak zeintzuk izan diren labur-labur erakusten saiatuko gara. Jakina, historia ekonomikoa esaten dugunean, badirudi gure esparrua aski definiturik gelditzen dela. Baina ez da erraza,

historia ekonomikoak bere baitan, abiapuntu desberdinak, erakusten bait ditu eta aurretiaz argitu egin beharko genituzke: Historia ekonomikoa ez da mugatu behar estatistika edo protoestatistikak emandako datu kuantitatiboen interpretaziora, edo bilakaerara ez eta gaur egungo makroekonomiaren kategoria edo erreferente neurtzaileen proiektzio historikora, besteak beste, estatistikaren historia berez laburra dugulako ehun urtekoa gutxi gorabehera eta produkzio-molde kapitalista garatuan eta lege zaharrear adibidez, mekanismoak, gizartean eta ekonomian, desberdinak direlako. Hala ere, ahalegin oparoak egin dira garai protoestatistikoaz, hurbilketa zehatzak burutzeko asmoz, baina joera honek, eraberrikuntzaren mamia ez du ahitzen, ezta gutxiagorik ere.

Garrantzitsuagoa dena gure ustez, ekonomiaren eta bereziki produkzioaren antolakuntza dugu eta arlo honetan ekonomiaren dimentsio sozialean murgiltzen gara, hau da ekonomiaren gune zehatzean, nolabait ere mikroekonomian. Ikuspegi kualitatiboa esango genuke. Esparru honetan, teknologiaren garrantzia azaltzen zaigu, premiazko aldagaia edo bariabla edozein interpretabidetan ere, izan ere, ekonomia baten efizientzia, hein handi batean, teknologi mailak baldintzatzen bait du. Sail ekonomiko bakoitzak eta bere-berezko arazoak eta berezitasunak ditu: Laborantza, baso eta mendiko ekonomia, arrantza, mea-erazketa, industrigintza, salerosketa eta gainontzeko zerbitzuak, Historia ekonomikoaren bilakaeran, pentsamendu ekonomikoak, hau da doktrina ekonomikoen nondik norakoa, interesgune baliagarria bezain jakingarria ere bada. Bestalde, delako "udal-ekonomiak" edo eta Diputazio-mailako finantza publikoen bilakaera, hau da erakunde publikoen ekonomi plangintzak eta ekintzabideak ere, mendeak igaro ahala, gero eta eragin nabarmenagoa irabazten joan ohi ziren eta dira. Horra bada, historia ekonomikoaren izenpean hainbat interesgune. Alde batetik sail ekonomiko bakoitzean burutu diren ikerketen eta jakinduriaren maila zertan deneko eztabaida laburtzen saiatuko gara, azkenean, historia ekonomikoaz ulertzen denaren ezagupidea lortuko dugulakoan.

Historia ekonomikoaren interesguneak eta arazoak

Lehendabizikoz, guk gaur egun Euskal Herriko historia ekonomikoaren ikuspegi nagusiaren edo lerro nagusi orokorren sor-

kuntz lana nola eta noiz asmatuz joan den ikusten saiatuko gara. Ikuspegi zehatz eta orokor hau, ikerkuntzaren bidez burutzen joan da.

Aitzindariak

Historia ekonomikoaz aritzean, gure ustez, aintzakotzat hartu behar da, *Geografia general del Pais Vasco-Navarro*-k, mendearen bigarren hamarkadan burutu zuena. Bertan, laborantza, merkataritza, eta industriaren bilakaeraren ikuspegia zabaldu zen, bereziki azken mendetakoa. Ondoren Th. Lefebvre-ren *Les modes de vie dans les Pyrenees Atlantiques orientales*, da aro berriaren oinarritzeko ikerkuntza. Berez, ikuspegi geografikoan oinarriturik abiatu bada ere, lan honetan, laborantza, artzantza, arrantza industrigintza eta merkataritza azken 1.000 urtetako norabidean, ezin hobeto azaltzen zaizkigu. Gogoratu 1933.ean argitaratu zela, *Annales* Eskolako historilariak eraberritzearen abiada hastear zedenean, H. Berr-en Sintesiaren aldeko Zentruaren ahaleginen fruitua hein batean eta Frantziako giza geografiaren ondorioa alegia. Lefebvre-ren lanean lehendabizikoz, Euskal Herriko ekonomiaren abiada eta bilakaera, paradigma jakin baten arabera, anekdotismo "eventuentziala" gaindituz ageri zaigu, baina bestalde eruditismoz jantzirik, modu sistematiko eta arautu batez, historian zehar nola garatu zen arakutzen da. Iraultza industrialia da muga giltzarria eta sektore guztietan ere, egundoko eragina izan zuen fenomeno honek. Abelazkuntzaren azterketan, Lefebvre-rena, gainditu gabeko obra dugula esango genuke. Euskal Lurraldetasunari dagokionez, ia Euskal Herri osoa aztergai bihurtzen du, Iparraldea zein Hegoaldea, Erribera eta Enkarterrietako eskualdeak izan ezik. Thalamas Labandibarrek 1936.ean, ikerketa honetan oinarriturik, sintesi orokorra burutu zuen gaztelaniaz. Dena dela, Lefebvre-ren lana, nahikoa ezezaguna izan da euskal historiografian eta gutxi irakurria, sarritan apatua izan arren.

1948.ean J. Caro Barojak, *Los Vascos* izeneko liburuan eskaintzen digu beste ikuspegi orokor bat, bukaeran sintesi jakingarria emanez. Bertan, zikloka antolatzen ditu aldi desberdinak eta ekonomiari dagokionez ikuspegi orokorraren nondik norakoa argitzen zaigu. Handik hamar urtera, Banco de Bilbao (1957) burutu zuen liburuan eta gerora *Vasconiana*-n interpretazio ekologikoa eta teknikoa egiten du, marrazki jakingarri batez hornituz eta ber-

tan laburtzen ditu, itsasaldeko herrialdeentzat behintzat, XVI. mendearaz geroztik XIX. mendera bitarteko dinamika ekonomikoaren espazio bakoitzean zeuden elementu definitzaileak eta guneak.

Aipagarria da ere, J. Leizaolak 1962.ean Caracasen argitaratu zuen ikuspegi orokorra eta euskal ekonomiaren konstante eta aldagai historikoez egiten dituen gogoetak.

Kuantitatibismo-ereduak: Laborantza, arrantza, meatzaritza

1970.ean, kuantitatibismoa ikertzaileen interesgune berezi bihurtzen dela esango genuke, hau da, sorburu protoestatistikoan bilaketa sistematikoari ekiten zaiola, hauetan, interpretabide finkoak ezartzeko asmoz oinarrituz. Bestalde, Frantzian II. Mundu-Gerratearen ostean, *Annales* deritzon eskolakoez, herrialde-mailan, ikerketa demografiko eta ekonomikoak eurrez ikertzen saiatu ziren. Pierre Vilar-ek, geografi eremutik abiatuz, lan eredugarria idatzi zuen Kataluniari buruz eta berau izango da nahietaezko abiapuntu ikerketa berrietan. Gure artean, atzerakuntzaz jasotzen ditugu oro har, *Annales*-en joerako kezka eta ikerketa-joerak. Ezbairik gabe, erakunde unibertsitario gabeziak, eragin zuzena izango bide zuen. Hala ere, Bilboko Ekonomi Fakultatean, Felipe Ruizen zuzendaritzapean, Barcelonan edo Salamankan, besteak beste, joera berrien oihartzuna nabari da. Fernandez Albaladejo eta Fernandez de Pinedoren ikerketak, *Annales*-eko paradigmapean koka genitzake, beraien ikerketetan laborantzaren azterketa kapitulurik interesgarrienetakoa bihurtu zelarik. Dena dela, ezin ditugu ahantzi, 1960.eko hamarkadan, Nafarroan, geografoen eraginez burutu ziren merinaldeetako ikerketak, Floristan-en *La ribera Tudelana* aitzindari dugula (1953). Gero S. Mensua, (1960) edo Torres de Luna (1971) edo Bielza de Ory-ren (1972) ikerketetan, Ekialdeko Nafarroaz, mendebaldeko mendiskaz edo Lizarrako lurraldeaz, laborantza eta abelazkuntzaren bilakaera orokorra arakatzen da. Historia ekonomikoaren ikuspegitik, kezkarik garrantzitsuenak honako hauek dira: lur landuaren hedapena, zilegi lurren labakitzea eta kultibo desberdinen oreka. Lurraren jabetzaren bilakaera ere aztertzen da.

1970.eko hamarkadan mendebaldeko euskal probintzietako XVIII. mendeko laborantzaren arazo aztertzen hasten da eta ikertzaileen hastapeneko helburua industrigintzaren sorreraz azterketan aritzea edo karlismoaren oinarriak arakatzea da, Fer-

nandez de Pinedo eta Fernandez Albaladejoren asmoak alegia. Gerora L.M. Bilbao eta Fernandez de Pinedok, XVI. mendetik XIX. menderdira, laborantzaren bilakaera orokorra eskaintzen digute ekarpen kuantitatiboak eta zabalkunde espazialak kultiboen araberara, azpimarratuz. Bertan bereizgarri bihurtzen dira, Euskal Herriko laborantzaren mota desberdinak, itsasaldekoa eta barrualdekoa eta erdialdea Gasteizaldera mugatuz. Itsasaldeko herrialdeetan, XVII. mendean geroztik, ahantzi ezinekoa dugu XVII. mendeko krisialdi ekonomikoaz egindako L.M. Bilbaoren azterketa, artoaren zabalkundeaz, inoiz ez bezalako laborarien zibilizazioa hedatu zen XVIII. mendean zehar, XIX. mendean gailur hori gainditu ezinik gertatzen delarik, ez bait zegoen ez *saltus* ez basorik labakitzeko, eta luberrietan produktibitate edo etekin etengabeak lortzeko. Ikusgarria da XVIII. mendeko bilakaeraz aritu diren autoreengan, garaian garaiko arazo eta dinamika historikoa azaltzeko orduan, Malthusianismoaren teoriak, besterik ez balego bezala, duen eragina. Jatorriz ekonomistak diren ikertzaileen artean, teoria ekonomikoaz aukera gehiago ageri da eta malthusianismoak ez du horrenbesteko eraginik. XIX. mendean bigarren erdirarte, bere hartan jarraitzen du laborantzak, XIX. mende-bukaeran jadanik polikultibozko laboraria espezializatzen joan behar duelarik. Laborarien lur-jabetzarekiko harremana, zehatz-mehatz ageri zaigu eta etxekojaunen gizartearen, garai bateko etxekojaunak, maizter nola bilakatu ziren ere bai; baina beharbada prozesu hau Europako beste herrialdeetan laborariak ezagutu zituzten baldintzak eta jasan zuten bilakaeraz ez da parekatzen behar den heinean. XIX. mendean bizi zituzten estualdiak eta bizimodu-kalitatearen galera ere ageri dira. Ez dugu ikerketarik XX. mendeko lehen zatia laborantzaz, Miren Etxezarretaren euskal baserriari buruzko ikerketa ere, azken boladakoan kokatua da eta.

Beharbada, ikerketa hauetan, basoko ekonomien ebaluazioa ez da ageri ez eta abelazkuntzarena ere neurri sakonean. Azken kezka eta arazo hauek, Th Lefebvre-ren liburuan luze-sakon arakutzen dira, eta oraintsu A. Ormaecheak eta A. Zabalak (1988) hutsune hau bete asmoz argitaratu dituzte ohar jakingarriak. Arizkunek (1989) Baztango ikerketan ere azpimarratzen du basoaren garrantzia. Besteak beste Nafarroan ere burutu dira laborantzaren historiaz ikerketa sakonak hala nola, A. Floristan Imizcozena (1982) adibidez, Lizarrako merinaldeari atxekirik edo aipaturiko Arizkunen Baztani buruz. Mendi- eta erdialdean, aro berrian edo modernoan gertatu zen bilakaeraren eredu antzeko zerbait sortzeko bidean daude ikerketa hauek.

Zilegi lurren banakuntza edo desamortizazioak, ikerketa batzuk izan ditu, hala nola Donezarrena Nafarroan (1975) Mutiloa Pozarena Nafarroan (1972), Bizkaian (1984), Ortiz de Orruñorena (1984) Gasteizaldean, A. Otaegirena (1984) Gipuzkoarako edo eta ikuspegi orokor batetik, Fernandez de Pinedoren (1972) eta A. Arizkunen (1988) ezagunenak alegia. Baina esango genuke, gai honen ibilbide handia ezagutu behar duela oraindik ere, zeren, nahiz eta lerro nagusien joera ezagutu eta XIX. mende-hasieran jadanik salmenta ugariak eman zirela jakin, nola eta nortzuk atera ziren irabazle eta zeintzuk izan ziren ondorio sozialak eta ekonomikoak, ponderatu gabe dago.

Iparraldeari dagokionez eta azken urteotako bibliografian, laborantzaren arazoa eta ekonomiaren bilakaera, ikuspegi orokor batez, E. Goihenetxek (1979), baina XVIII.- XIX.- mendekoa zehazki P. Bidartek, Biagorri atxekirik eta E. López Adan-ek Iparralde osoa hartuz, aztertu dute eta ikuspegi soziala azpimarratuz, aztertu ere hau da, etxetiarren desagerketa eta baserri produktiboren agerkundea mendixka aldean abelazkuntz mota berrian oinarrituz eta lautadetan, laborantza zabalean, mendialdean ohizko abelazkuntzak jarraitzen zuen bitartean, herri-lurren kudeaketa, Syndikat delakoen esku egonik. XX. mendeko egoera aldiz, ikerlari gehiagok aztertu du, hauen artean G. Viersen lana aipatu behar edo eta azkenaldean P. Laborderena.

Arrantzaren sektorean, baleari buruzko Ciriquiain Gaiztarrok buruturikoak betetzen du esparru bat. Baina oro har, ez dakigu jakin zehatz-mehatz, euskal ekonomian arrantzak izandako eragina eta bere bilakaera historikoa, azken mendeotakoa bederen. Hala ere aipatu beharra dago J. Graciak Bizkaiarako burutu dituen ikerketak, bereziki XVIII.-XIX. mendeko arrantzuaz edo A. Aguirrek eta F. Arrizabalagak XIX. mendeko arrantzaren bilakaeraz, baina aipatu bezala, egiteke dago oraindik sektore honen aro garaikideko ikerketa.

Bestalde, Euskal Herriko ohizko ekonomian, meategiek eta bereziki burdin meategiek, garrantzia izan badute ere, egindako ikerketak ez dira hain ugariak. XVIII.-XIX. mendeko meategien ustiapenez hau da igaroaldi-garaikoez, Oiartzun aldeko meategiez, J.C. Jimenez Aberasturi arduratu da eta Bizkaiko meategiez J. Agirreazkuenaga eta R. Uriarte. Dena dela, azterketa ahitu gabe dago, igaroaldiaren garai iluna argiago ezagutu arren eta Bizkaiko kasuan geroko ustiapen masiboa ezagunagoa bada ere; Baigorri edo Lesaka Bera aldeko ez adibidez ezer gutxi dakigu.

Industriagintza

Industriagintzaren arazoak, beti erakargarritasun haundia izan du ikerlarion artean eta XX. mende-hasieratik (Julio Lazurtegik planteatua jadanik) arazo batzuk eztabaidagarri izan dira. Adibidez, kapitalaren lehen metatzea non lortu zen, industriagintzaren abiadaren koska nagusia berau balitz bezala; eztabaida honen solaskideak, besteak beste, M. Gonzalez Portilla eta E. Fernandez de Pinedo izan dira. Lehendabizikoak, burdin mearen esportaketak sortu zuen kapital izugarria, labe garaietako industriagintzaren abiadaren oinarri-oinarrian aurkitzen zela dio, atzerriko merkatuaren eraginak labe garaietako garapen azkarraren abiadura izan zuen eragina azpimarratuz eta untzigintzako enpresen gorakada mearen itsasuntzizko garraioak eragin zuela defendatuz, baina birtartean, E. Fernandez de Pinedok, ostera laborantzaren bidez, barneko euskal merkatuan ateratako kapital metatzeari ematen dio, garrantzia industriagintzari buruz aldiz, batzuetan Espainiako barne-merkatuak izan zuen eragina azpimarratuz eta besteetan atzerrikoarena, bere lanetan arazo honetaz zenbait kontraesan nabarmen azalduz. Honi Bilbo inguruan zegoen merkataritzaren bidezko finantz kapitala erantsi behar zaio, Bilbo batez ere, finantz plaza garrantzitsua, izan bait da, agian, Estatu-ko iparraldeko eta Duero aldeko Gaztelako garrantzitsuena, XVIII. mendez geroztik. Gutxitan azpimarratu da *human capital* delakoaren garrantzia eta beraren osokuntza edo zergatik Nafarroan eta Lapurdin adibidez, lehen abiadako ahaleginak iraultza industrialaren jomugara hurbildu ordez, desindustrializazio-giroan ito ziren. Estatu-mailan zer nolako papera jokatzen duten, oraindik ere erabat argitu gabe dago, adibidez, euskal ekonomiak Espainiako ekonomiaren barnean izan zuen harremana eta indarra baloratuz. Iparraldeko kasua berriz, benetan berezia dugu, zeren, XVIII. mende-bukaeran, Bizkaia Gipuzkoako herrialdeen antzeko maila protoindustrialak bazuen, XIX.-XX. mendeetan oro har desindustrializazioko amildegian txokoraturiko lurraldea izan bait dugu.

Ohizko burdinolen historiak ikerlarien begirune berezia jaso du eta gaur egun burdingintzaren sektorea nahikoa ondo ezagutzen dugula esan dezakegu. XV. mendean, Europa-arloan garrantzitsua zen produkzio eta kalitate-mailan. XVI. mendekoaz L.M. Diezen (1979) lana dugu aipagarria eta garai honetaz, L.M. Bilbaok ere azterketak burutu ditu, baina bereziki ohizko burdinolatik labe garaietarako industriagintzaren igaroaldia L.M. Bilbaok (1983) argi eta garbi erakutsi du: Faktore naturalek, teknologia zaharkituak

eta nazioarteko abagadunek izan duten unean uneko eragin eta orekaren arabera, produkzioaren bilakabidea baldintzatu zutela; XVII. mendeko gainbeheraren ostean, berriz gorakada nabarmendu zen, baina XIX. bigarren menderdian azkenik porrota heldu, ohizko burdingintzaren paradigmaten azkena eta labe garaietakoa-ren sorrera gertatuz. Ohizko burdinolen efizientzia ekonomiko eta bilakaerazko kalkulu zehatzak, bereziki XVIII. mendean, R. Uriartek (1989), egin ditu eta beste sektore industrialen egoeraz, Bizkaian eta Euskal Herrian XIX. menderdiko krisialdiaren garai-koak edo igaroaldikoak berriz, J. Agirreazkuenagak zenbait artikulutan (1985), eta M. Soraunek, Nafarroaz bereziki (1984).

Industriagintzaren abiadaz esan bezala, M. Gonzalez Portillak (1981) burutu ditu bere ikerketa garrantzitsuenak eta lehendabizikoak, XVIII. mendean verlagssystemaren funtzionamendu erakusten duena: merkatariaik nola bihurtzen diren industri gizon. Azkenik berriz, Bizkaiko labe garaietako industriagintza eta metalurgia-ren bilakabideak arakutzen ditu. Datu makroekonomikoak erabiltzen ditu, serie estadistikoetan finkaturik. II. Mundu-Biltzarreko hitzaldian horren laburpena dago, baina bestalde, azterketa mikroekonomikoetan ere murgildu da, Altos hornos de Vizcaya enpresaren azterketa zehatza burutuz. Edo Euskal Herriko industriagintzaren egoera Estatu espainiarreko beste herrialdeetako dinamikarekin parekatuz, Andalusiarekin adibidez. Gipuzkoako industriagintza L. Castellsek (1987) aztertzen du eta industriako enpresa-gizonen elkarte nagusia, I. Aranak (1988). XX. mende-hasieran Euskal Herrian, ekonomiaren eredu bikoitza ageri zaigu: Itsasalde industrializatua eta barnealde laboraria. Lege zaharreko ekonomiaren hondamendiak, ondorio desberdinak sortu zituen eta haren zergatien funtsa barne-kontraesanetan edo kanpotik eragindako baldintzapezetan ote dagoen eztabaidatzen da oraindik ere, datu eta eritzi desberdinen ponderazioa gero eta zorrotzagoa delarik. 1970.eko hamarkadan, talde politiko klandestinoen baitan, historiaz eman zen eztabaida erabat gairiditurik gertatu da, egungo kezkek beste eremu batzuetan murgilduz. Hala ere, hastapeneko uste eta hipotesiak, beharbada beste modu batez ageri zaizkigu. XX. mendeko industriagintzaren abiada, ez dago hain aztertua eta ikerketak premiazko bihurtu dira. Errepublikara garaiko krisialdi ekonomikoa R. Mirallosek (1988) azaldu du eta Gonzalez Portillak gerra zibileko ekonomi egiturak eta gerraondoa (1986), bereziki, 1940.eko hamarkadako ekarpen berriak burutu ditu. Frankismo-garaiak badu beste ikuspegi orokor bat R. Velasco, Garcia Crespok eta A. Mendizabalek egina (1981), Euskal Herria proiektua eta

egitasmoa liburuan (1985), orohar frankismo-garaiko ikuspegi orokorra izateko nahietazkoa gertatzen da, seguru asko ere, etorkizunean ikerketa zehatzagoak iristen zaizkigun bitartean behintzat. Oro har esan dezakegu, industrigintzaren abiadaren lerro nagusiak batez ere sorrera eta lehen ekinaldiaz ari direnak, argiturik eta nahikoa finkaturik ageri direla Bizkaia eta Gipuzkoan, baina ez horrenbeste Araban, Homobonoren lan bikaina izan arren eta gutxiago Nafarroan, Iparraldeaz industrigintzaren eza edo porrotaren zergatiak oraindik planteiatu ere egin gabe dagoelarik, gaur eguneko ikerkuntzen arabera. Baina gune produktibo zehatzen bilabideaz eta problematikaz ezer gutxi dakigu, hau da, enpresa industrialaren giza-sareaz eta antolakuntzaz etabar ikerketak egiteko premia dugu. Hala ere enpresen zenbait historia burutu da, Bizkaiko labe garaiei buruz, González Portillak egina edo XIX. mendeko lehenengo saiakera industrialei buruzkoa, Artunduagakoa alegia, J. Agirreazkuenagak (1987) eginda.

Bestalde aipatu egin behar dira halaber, burutu berri diren arkeologia industrialari buruzko ikerketak. 1982.ean Ondare industrialaren babes eta birbalorapenari buruzko I. Jardunaldiak zirela-eta, hasi ziren M. Gonzalez Portilla eta R. Aracil txosten nagusiak aurkeztuz, beste askoren artean. Gerora, Bizkaiko arkeologia industrialaz lan bikaina burutu dute M. Ibañezek, A. Santana, M. Zabalak (1988) orain, Gipuzkoakoa egiten ari dira.

Teknologiaren arazoa aipatu dugu behin eta berriz. Gogoratu arlo honetan J. Caro Barojaren zuzendaritzapean Bilbon antolatutako Euskal Antropologiari buruzko III. astea. Bertan, bai teknologiaren bilakaera, nahiz K. Larrañagak egindako untzigintzako, edo burdingintzako edo buztingintzako, ekarpen nabarmenak gertatu ziren. Dena dela, egiteke dago Euskal Herriko teknologiaren historia eta guk munduko historiari ezertan ekarpenik egin badiogu, batez ere itsasungintzaren teknologian egin diogu eta tradizio hauek ez dira hain errez eten. A. Zabalak XVIII.-XIX. mendeetako untzigintzaz, lan ederra argitaratu zuen 1984.ean.

Merkataritza

Merkataritzaren arloan, Baionako portuari buruz Jaupartena dugu, beharbada deskriptiboegia bada ere. Bilboko portuak eta bere inguruneak, ondoko ikerlan berriak izan ditu, T. Guiarren lan klasikoak ahaztu ezinekoak ditugularik ere. XVII. mendean P. Ezkiagaren litzentziaturako tesia eta A. Zabalaren lan batzuk dira

aipagarriak. J. Labordarena XVIII. mende-hasierako egoera emanenez edo A. Zabalaren artikulua eta liburuak XVIII. mendeko merkataritza, kantauri osoko giroan kokatuz eta bere eragina ponderatuz funtzio finantzariak tarteko direla. R. Basurtok merkataritzamota desberdinak eta bere gizarteko sarea aztertzen ditu. Gipuzkoako XVIII. eta XIX. mendeko merkataritza Fernandez Albaldajoren aipatu liburuan eta M. Garateren artikuluetan azaltzen zaigu, bertan bereziki, Caracasko Konpainiak eta haren ondorengoak izan dituzten aldaketak arakutzen dira. Baina barnealdeko merkataritza gutxi arakatu da, euskal merkatuaren eraketaren kezka ageri zuen Fernandez de Pinedok. Hala ere, ezer gutxi dakigu, lehorreko merkatal harremani buruz, edo eskualde/herrialde-mailan sortzen diren merkatu gainjarri eta osoei buruz. XX. mendeko merkataritzaz aldiz, ez dago azterketa orokorrik.

Prezioen historia ia ezezaguna da gure historiografian. Baina oraintsu argitaratu berri da A. Arizkunen liburua (1989), lege zaharren zeharreko garaietako Iruñeko merkaturko prezioen zenda luzea dakarrena.

Komunikabideak aipatu behar noski eta burdinbidegintzaz M. Monterok eta A. Hormaecheak egindako lanak dira berrienak. Errepidegintzaz berriz, Leoncio Urabayenen lan klasikoa Nafarroako errepideetat, M.A. Larrearena XVIII. mendekoez eta J. Agirreazkunagarenak egin XIX. mendekoez; azken bi hauek, Bizkaiko lurraldeari atxekirik, gainontzekoetan ez dugu eta antzeko lanik aurkitzen.

Bilbo inguruan bestalde, Quadra de Salcedok idatzi zuen bezala, XVIII. mende-bukaeran nabaria zen ekonomisten eskola edo joera bezalako bat eta bertan teoriko batzuk, ekonomiaren arazoak kezkatuak, liburu batzuk idatzi zituzten. Pentsakera ekonomikoaren bilakabideak, ez du ezagutzen ikerketa askorik, baina salbuespen-gisa gogoratu behar dira, A. Elorzarena (1965) eta batez ere Barrenetxeak (1984) Forondari buruz egindako ikerlan mardula. Astigarraga eta Barrenetxearen eskutik, Arriquirarren lanen azterketa eta argitalpena egin da.

Udal-ekonomiak eta Diputazioen finantza publikoak

Azkenik, lege zaharrean garrantzitsua zen udal-ekonomia, erakunde arautzaile legez jokatzeko zuelako, prezioak kontrolatuz eta nolabaiteko plangintza ezarritik. Beraz familien ekonomian, herrilur

eta basoen aukera, beraz, udalaren aginduek eragin zuzena zuten. Azterketa gutxi burutu dira udal-finantzei buruz. Eusko Ikaskuntzako Histori sailak antolatu berri duen tokiko historiari buruzko lehen ihardunaldian aldiz, ageri dira bai ikerketa zehatzak udalen ekonomia publikoaz baina oraindik, ikuspegi orokorra emateko, oinarrizko lanen gabezia gaude. Soriak Hernaniri buruzkoa landu du eta J. Agirreazkuenagak (1988). Bizkaiko herri eta hiri guztiak lege zaharraren kinka larrian, aipatu ihardunaldian.

Herrialde-mailako finantza publikoak, oraintsu arte erabat ezezagunak izan badira ere, salbuespen bakarra P. Altzolak 1910.ean argitaratu zuen liburuak eskaintzen du agian, oraingoa zenbait ikerlanen bidez, M. Artolak Nafarroako lege zaharreko haziendaz, J. Ortiz de Orruñok Arabakoaz edo J. Agirreazkuenagak (1988) Bizkaikoaz eginei esker ezagutzen da, kontzertu ekonomikoak baino lehenago herrialde bakoitzeko foru-hazienda nola zegoen antolatuta. Kontzertu ekonomikoaz aldiz, maila ekonomikoan ez da lan berririk asmatu.

Laburbilduz esan dezakegu, historia ekonomikoak, ikerlarion begirada erakarri duela eta XVIII. eta XIX. mendeko ekonomiak izan direla sakonkien landu direnak. Baditugu XVI. mendean geroztik euskal ekonomiaren bilakaera makroekonomikoaren abiapuntu nahikoa garbi finkatuak. Baina, orain, Euskal Herriko ugartitasun eta aberastasunaren kontrasteak gogoan hartuz, beharrezkoak ditugu azterketa mikroekonomikoak, eskualdekakoak eta herriak helburutzat hartuz eginak. Seguru gaude, ekonomiak gizartean izandako bilakaerari, hobeto heltzeko aukera irekiko digula joera honek, ezen, ekonomia gizarte-mailan kokatu gabe, baliagarria izan bait daiteke saiakera teorikoak egiteko, baina inola ere ez gure bizimodua konprenigarri egiteko.

Aipatutako bibliografia

- AGIRREAZKUENAGA, J. (1987): *Bizkaiko errepidegintza: Hazkunde ekonomikorako azpiegitura lanak. (1818-1876)* Bilbao, Giltz liburruak.
- (1988): "Burdinagintzaren berrikuntza Bizkaian: Lehen enpresa industrial berriaren historia. Artunduaga. 1807-1832", in: *II Euskal Mundu Biltzarra, V Alea, Ekonomia eta gizarte arazoak*, San Sebastian, 1988, orr. 21-37.
- (1987): *Vizcaya en el siglo XIX: Las finanzas públicas de un Estado emergente*. Bilbao, UPV-EHU.
- AGIRREAZKUENAGA, J.; LOPEZ ATXURRA, R. (ed.) (1985): *Euskal Herriaren historiaz I*. Bilbao, UPV-EHU.
- AGUIRRE, M.A.; ARRIZABALAGA, F. (1986-1987): "Aproximación al sector pesquero vizcaino en el siglo XIX. Producción y comercialización", in: *Bermeo*, 6, pp 219-300.
- ALZOLA, P. (1910): *Régimen económico administrativo antiguo y moderno de Vizcaya y de Guipúzcoa*. Bilbao.
- ARIZCUN, A. (1988): "Economía y Sociedad en un valle Pirenaico del Antiguo Régimen. Baztán 1600-1841". Pamplona, in: *Príncipe de Viana*.
- (1989): *Serries navarras de precios de cereales 1589-1841*. Madrid, Banco de España.
- ARTOLA, M. (1978): "La Hacienda real de Navarra en el Antiguo Régimen", in: *Hacienda pública española*, 55 zenb.
- ASKOREN ARTEAN (1980): *Ferrerías de Legazpia*. San Sebastián. C.A.P.G.
- AYERBE, M.R. (1981): "La industria de la sal en Salina de Leniz y Gaviria (Siglos XIV-XVI)", in: *Boletín de la Real Sociedad Vascongada de Amigos del País*, XXXVII, San Sebastián, 245-269 orr.
- BARRENECHEA-ASTIGARRAGA, J. (Edic.) (1987): *N. Arriquirbar: Recreación política. Reflexiones sobre el amigo de los hombres en su tratado de población, considerado con respecto a nuestros intereses*. Bilbao, Universidad de Deusto.
- BARRENECHEA, J.M. (1984): *Valentín de Foronda, reformador y economista ilustrado*. Vitoria, Diputación Foral de Alava.
- BASURTO, R. (1983): *Comercio y burguesía mercantil de Bilbao en la segunda mitad del siglo XVIII*. Bilbao UPV-EHU.
- BIELZA DE ORY, V. (1972): *Tierra de Estella. Estudio Geográfico*. Pamplona, Príncipe de Viana.
- BILBAO, L.M.-FERNANDEZ DE PINEDO, E. (1984): "La producción agrícola en el País Vasco peninsular. 1537-1850. Tendencia general y contrastes comarcales. Una aproximación", in: *Cuadernos de Sección. Historia-Geográfica*. 2, San Sebastián, Eusko Ikaskuntza, orr. 83-196.
- BILBAO, L.M. (1979): "Transformaciones económicas en el País Vasco durante los siglos XVI y XVII", in: *Historia del Pueblo Vasco*. San Sebastián, Erein.
- (1977): "Crisis y reconstrucción de la economía vascongada en el siglo XVII", in: *Saioak*, 1, Donostia, orr. 157-180.
- BILBAO, L.M.; FERNANDEZ DE PINEDO, E. (1982): "Auge y crisis de la siderometalurgia tradicional en el País Vasco (1700-1850)", in: *La economía española al final del Antiguo Régimen*. Madrid. II, 135-228. orr.

- CARO BAROJA, J. (Zuzendaria) (1978): *III semana de Antropología vasca*. Bilbao.
- (1969): *La hora navarra del siglo XVIII*. Pamplona, Príncipe de Viana.
- CARRASCO, J. (1982): "Acerca del préstamo judío en Tudela a fines del siglo XIV según registro de sello de 1383", in: *Príncipe de Viana*, 166-167, Pamplona, 909-948 orr.
- CASTELLS, L. (1987): *Modernización y dinámica política en la sociedad guipuzcoana de la Restauración. 1876-1915*. Madrid, S. XXI-UPV-EHU.
- DIAZ DE DURANA, J.R. (1986): *Alava en la baja edad media. Crisis, recuperación y transformaciones socioeconómicas. 1250-1525*. Vitoria.
- DIEZ DE SALAZAR, L.M. (1983): *El diezmo viejo y seco o diezmo de la mar de Castilla. Siglos XIII-XVI. Aportación al estudio de la fiscalidad guipuzcoana*. San Sebastián.
- (1983): *Ferrerías de Guipúzcoa. Siglos XIV-XVI*. II liburuki, San Sebastián, Haranburu.
- DONEZAR, J.M. (1975): *La desamortización de Mendizabal en Navarra. 1836-1851*. Madrid, CSIC.
- ELORZA, A. (1965): "El pensamiento financiero de los Amigos del país", in: *BRSVAP*, Orr. 275-228.
- ETXEZARRETA, M. (1977): *El caserío vasco*. Bilbao.
- EXTRAMIANA, J. (1980): "Historiografía vasca reciente", in: *Historiografía española contemporánea. X coloquio del Centro de Investigaciones hispánicas de la universidad de Pau. Balance y Resumen*. TUNON DE LARA M. (dir.) Madrid. Siglo XXI, orr. 398-428.
- EZKIAGA, P. (1977): *Bilboko merkatalgoa XVII. mendean*. Deustuko Unibertsitateko litzentziaturarako tesia.
- FERNANDEZ ALBADALEJO, P. (1976): "Algunos textos sobre la polémica entre libre comercio y fueros hacia 1780", in: *RSBAP*, orr. 229-269.
- (1975): *La crisis del Antiguo Régimen en Guipúzcoa. Cambio económico e historia*. Madrid, Akal.
- FERNANDEZ DE PINEDO, E. (1974): *Crecimiento económico y transformaciones sociales del País Vasco. 1100-1850*. Madrid, Siglo XXI.
- (1972): "La desamortización en Vascongadas", in: *I Congreso de Historia económica*, Barcelona, Ariel.
- FLORISTAN IMIZCOZ, A. (1982): *La Merindad de Estella en la Edad Moderna: Los hombres y la tierra*. Pamplona, Príncipe de Viana.
- FLORISTAN SAMANES, A. (1953): *La Ribera tudelana de Navarra*. Zaragoza.
- GARATE, M. (1983): *Comercio directo a América y Fueros. 1778-1780*. Estudio documenta de B.R.S.B.A.P.
- (1976): *El proceso de desarrollo económico en Guipúzcoa*. San Sebastián, Cámara de Comercio.
- GARCIA DE CORTAZAR, J.A.; BERMEJO, M.; PEÑA, E.; SALAS, D. (1988): "Los estudios históricos de tema medieval (1975-1986): Cantabria-País Vasco-Navarra-Rioja", in: *Studia histórica. Historia Medieval*, vol. VI, Salamanca, Ediciones Unibersidad de Salamanca, orr. 27-56.

- GARCIA DE CORTAZAR, J.A. (1966): *Vizcaya en el siglo XV. Aspectos económicos y sociales*. Bilbao, Caja de Ahorros Vizcaina.
- GARCIA DE CORTAZAR, J.A.; ARIZAGA, B.; RIOS RODRIGUEZ, M.L.; DEL VALL II (1985): *Bizcaya en la Edad Media*. I-IV. San Sebastián, Haranburu.
- GARCIA DE CORTAZAR, J.A. (1977): "Los estudios de tema medieval vascongado: un balance de las aportaciones de los últimos años", in: *Saioak I*, San Sebastián, orr 181-201.
- GOIHENETXE, E. (1979): *Le pays basque, Labourd, Baxenabarre, Soule*. Pau.
- GOMEZ CHAPARRO, R. (1967): "La desamortización civil en Navarra". Pamplona, Eunsa-Príncipe de Viana.
- GONZALEZ PORTILLA, M.; MALUQUER MOTES, J.; Riquer PERMANYER, B. (1985): *Industrialización y nacionalismo. Análisis comparativos*. Barcelona, Universitat Autònoma de Barcelona.
- GONZALEZ PORTILLA, M. (1985): *Estado, capitalismo y desequilibrios regionales (1845-1900)*. Donostia, Haranburu.
- (1981): *La formación de la sociedad capitalista en el País Vasco. 1876-1913*. Donostia, Haranburu, Bi liburuki.
- (1988): "La modernización de la economía en el País Vasco (1876-1973)", in: *II. Euskal Mundu Biltzarra. V. alea, Ekonomia eta gizarte-arazoak*, San Sebastián, orr. 3-19.
- (1985): *La siderurgia vasca (1880-1901) Nuevas tecnologías, empresarios y política económica*. Leioa UPV-EHU.
- GRACIA, J.A. (1979-1980): "La crisis de la pesca vizcaina en el final del antiguo régimen", in: *Instituto de Estudios Marítimos Juan de la Cosa*. Santander.
- GUIAR, T. (1972): *Historia del Consulado de Bilbao*. 3 liburuki. Bilbao, La Gran Enciclopedia Vasca.
- HEERS, J. (1955): "Le comerce des basques en Méditerranée au XV siècle", in: *Bulletin Hispanique*, LVII.
- HOMOBONO, J.I. (1980): "Estancamiento y atraso de la economía alavesa en el siglo XIX", in: *Boletín Sancho e Sabio, t. XXIV*. Vitoria, orr. 235-334.
- II. *Mundu-Biltzarra III. alea, Ekonomia, gizartea eta kultura antzinako erregimenean*. San Sebastián, 1988.
- II. *Mundu-Biltzarra. V. alea, Ekonomia eta gizarte arazoak (XIX.-XX. mendeak)* San Sebastián, 1988.
- IKEI: *Euskal Herriaren informazio sozioekonomikoa (1929-1978). Katalogo bibliografikoa. Información socio-económica sobre el país Vasco. (1929-1978)*. Donostia.
- INTXAUSTI, J. (Zuzendaria) (1985): *Euskal Herria Historia eta Gizartea. Historia y Sociedad*. San Sebastián, Caja Laboral Popular.
- (1985): *Euskal Herria. Errealitate eta egitasmo. Realidad y proyecto*. San Sebastián, Caja Laboral Popular.
- IX. *Euskal Ikaskuntzen Kongresua*. Bilbao. 1983.
- JIMENEZ DE ABERASTURI, J.C. (1973): "Agricultura y minería en el Valle de Oyarzun a principios del siglo XIX", in: *Boletín de la Real Sociedad Vascongada de Amigos del País*, pp 205-233.

- "La Economía vasca a través de la historia", in: *Ekonomiaz*, 9-10, Gasteiz, Eusko Jaurilaritza.
- LABORDA, J.J. (1978): "El arranque de un largo protagonismo: La recuperación comercial de Vizcaya a comienzos del siglo XVIII", in: *Saioak*, 2, Donostia, orr. 136-181.
- LABORDE, P. (1983): *Le Pays Basque d'hier et d'aujourd'hui*. Donostia, Elkar.
- LARREA, M.A. (1974): *Caminos de Vizcaya en la segunda mitad del siglo XVIII*. Bilbao.
- LAZURTEGI, J. (1915?): "El comercio, la industria y la navegación en el País Vasco", in: *Geografía General del País Vasco-Navarro*. Barcelona.
- LEFEBVRE, TH. (1933): *Les modes de vie ans les Pyrénées Atlantiques Orientales*. Paris, A. Colin.
- LEIZAOLA, J.M. (1962): *Líneas generales de la formación de la economía vasca en la historia hasta hoy. Constantes y variables para la economía vasca*. Caracas.
- LOPEZ ATXURRA, R. (1987): *Historia, zientzia sozialak eta hezkuntza*. Bilbao, UPV/EHU.
- MARIN DE LA SALUD, J. (1975): *La moneda navarra y su documentación (15613-1838)*. Madrid.
- MENSUA, S. (1960): *La Navarra media oriental*. Zaragoza, CSIC.
- MERINO, L.V. (1987): *La formación de una ciudad industrial El despegue urbano de Bilbao*. Oñati, HAEE-IVAP.
- MIRALLES, R. (1988): *El socialismo vasco durante la II República*. Bilbao, UPV-EHU.
- MONTERO, M. (1981): *Los ferrocarriles vascos en el siglo XIX. Homenaje a Tuñón de Lara*. Guadalajara.
- (1989): *Mineros, banqueros, navieros*. Donostia, Haranburu, (argitaratzeko bidean).
- MUTILOA POZA, J.M. (1972): *La Desamortización eclesiástica en Navarra. Aspectos de la Desamortización previo al estudio de la Constitución del patrimonio de la Iglesia en Navarra*. Pamplona, Eunsa.
- (1984): *La Desamortización en Vizcaya*. Bilbao, Caja de Ahorros Vizcaina.
- OLABARRI, I.; VAZQUEZ DE PRADA, V. (1984): "La sociedad vasca en los siglos XVIII y XIX: Estado de la cuestión", in: *Eusko Ikaskuntzaren IX. Kongresoa*. Donostia.
- ORMAECHEA, A.; ZABALA, A. (1988): "Espacios ganaderos en la Vizcaya del Antiguo Régimen", in: *Estudios de Geografía e Historia*. Bilbao, Universidad de Deusto, pp 401-428.
- ORMAECHEA, A. (1987): "Sistemas de transporte en la cuenca minera", in: *Letras de Deusto*, orr. 21-40.
- ORTIZ DE ORRUÑO, J. (1984): *Alava durante la invasión napoleónica. Reconversión fiscal y desamortización*. Vitoria.
- SORAUREN, M. (1984): "Navarra ¿Revolución industrial frustrada?", in: *Lan-gaiak*, 5 zenb. Pamplona.

- THALAMAS LABANDIBAR, J. (1935): *Aspectos de la vida profesional vasca*. Donostia, Euskaltzaleak.
- TORRES DE LUNA, M.P. (1971): *La Navarra húmeda del Noroeste. (Estudio geográfico de la ganadería)*. Madrid, CSIC.
- URIARTE, R. (1989): *Estructura, desarrollo y crisis de la siderurgia tradicional vizcaína. (1700-1840)*. Bilbao, UPV-EHU.
- VELASCO, R., GARCIA CRESPO, M., MENDIZABAL, A. (1981): *La economía vasca durante el franquismo. Crecimiento y crisis de la economía vasca. 1936-1980*. Bilbao, La Gran Enciclopedia Vasca.
- VIERS, G. (1975): *Le pays basque*. Toulouse, Privat.
- ZABALA, A. (1984): *Arquitectura naval en el País Vasco*. Gasteiz.
- (1983): *La función comercial del País Vasco en el siglo XVIII*, II lib. San Sebastián, Haranburu.

HISTORIA DE LA ECONOMIA

HISTOIRE DE L'ÉCONOMIE

Durante los últimos 25 años una profunda renovación ha atravesado la historiografía vasca en general y la economía en particular. Sin embargo hemos de reconocer que la historia económica partía de una tradición impulsada por especialistas en otras ramas de las ciencias sociales, tales como P. Alzola, J. Lazurtegui, T. Guiard, Th. Lefebvre, o Julio Caro Baroja. La renovación se ha producido preferentemente en los estudios del siglo XVIII y XIX, en los que se ha buscado la aplicación a la investigación de Vasconia, de los esquemas interpretativos de la historia de la Europa occidental siguiendo preferentemente los estudios regionales de Francia, inspirados en el paradigma de los Annales y la obra de P. Vilar. La verificación de las afirmaciones mediante la cuantificación ha sido uno de los objetivos que con más ahinco se ha perseguido. La economía del Antiguo Régimen, su crisis y la primera fase de la revolución industrial, han sido dos de los temas más debatidos. Se puede afirmar que en estos momentos se conocen las grandes líneas de la evolución económica, la macroeconomía vasca de los últimos 500 años, si bien es cierto que la intensidad de su conocimiento varía de unos territorios a otros. Sin embargo, restan por elaborar estudios microeconómicos comarcales, de acuerdo con la comarcalización vigente, que ponderen las afirmaciones generales, integrando hipótesis y variables colaterales al sistema de producción e intercambio de bienes.

Durant les 25 dernières années, une profonde rénovation a affecté l'historiographie basque en général et l'économie en particulier. En revanche, nous devons reconnaître que l'histoire économique était issue d'une tradition dont l'essor avait été donné par des spécialistes de différentes sciences sociales. Parmi eux: P. Alzola, J. Lazurtegui, T. Guiard, Th. Lefebvre, ou Julio Caro Baroja. Un renouveau s'est produit surtout dans les études des XVIII et XIX siècles, où l'on a cherché une application à la recherche du Pays Basque, des schémas qui interprètent l'histoire de l'Europe occidentale en suivant de préférence les études régionales françaises inspirées dans le paradigme des Annales et de l'oeuvre de P. Vilar. La vérification des affirmations au moyen de la quantification a été un des objectifs poursuivis avec le plus d'acharnement. L'économie de l'Ancien Régime, sa crise et la première phase de la révolution industrielle ont été deux des thèmes les plus débattus. Nous pouvons affirmer qu'actuellement, les grandes lignes de l'évolution économique et la macroéconomie basque des 500 dernières années sont connues et que l'intensité de sa connaissance varie d'un territoire à un autre. Cependant, il reste à élaborer les études microéconomiques régionales, en accord avec la régionalisation en vigueur, qui équilibrent les affirmations générales incluant les hypothèses et variations collatérales au système de production et échange de biens.